

ภูมิหลัง

ในปัจจุบัน การศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้านประเภทมุขปาฐะ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษาวิเคราะห์ในเชิงวรรณศิลป์และโลกทรรศน์มีอยู่เป็นจำนวนมาก หรือแม้แต่การศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้านประเภทมุขปาฐะก็มีการศึกษาวิเคราะห์ในเชิงโครงสร้างและรูปแบบ อยู่เป็นจำนวนมากไม่น้อย แต่ยังมีวัฒนธรรมพื้นบ้านอีกสาขาหนึ่ง คือวัฒนธรรมพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับอาหารหรืออาหารพื้นบ้าน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่มีความสัมพันธ์และใกล้ชิดกับชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์เป็นอย่างมากกลับไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร ทั้ง ๆ ที่เป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านที่มีคุณค่าและคุณประโยชน์อยู่มาก ซึ่งตามหลักฐานที่ปรากฏก็มีแต่เพียงการรวบรวมรายชื่ออาหารและวิธีการปรุงอาหารของท้องถิ่นต่าง ๆ ไว้เท่านั้น ส่วนการศึกษาวิเคราะห์ตามวิธีการทางคติชน (Folklore) และชนชาติศึกษา (Folklife) ยังไม่ปรากฏว่ามีผู้ใดศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้านสาขานี้อย่างลึกซึ้งมาก่อนเลย ไม่ว่าจะ เป็นในประเทศหรือต่างประเทศ

คุณลักษณะที่ทำให้อาหารพื้นบ้านแตกต่างจากวัฒนธรรมพื้นบ้านสาขาคืออย่างเห็นได้ชัดก็คืออาหารพื้นบ้าน แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์และความสามารถของบรรพบุรุษอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นที่สังเกตได้ว่าแม่ในสมัยก่อนเมื่อครั้งที่มนุษย์ยังขาดความรู้ทางด้านเทคโนโลยีและวิทยาการต่าง ๆ นั้น บรรพบุรุษได้แสดงให้เห็นถึงความสามารถทางโภชนาการเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากอาหารที่ประกอบขึ้นนั้น นอกจากจะเก็บรักษาอยู่ได้เป็นเวลานานโดยไม่เสียแล้ว อาหารเหล่านั้นยังทำให้ผู้บริโภคมีสุขภาพแข็งแรง ปราศจากโรคร้ายไข้เจ็บและมีอายุยืนยาวอีกด้วย ฉะนั้นการศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับอาหารหรืออาหารพื้นบ้านจึงนับว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจและน่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะ

1. เป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องและผูกพันกับชีวิตมนุษย์โดยตรง
2. เป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านที่มีคุณลักษณะพิเศษ ซึ่งนอกจากจะแสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์และความสามารถในการประกอบอาหารและการถนอมอาหารแล้ว ยังเชื่อว่า ผู้เสพรหรือผู้บริโภครอาหารพื้นบ้านเหล่านั้นจะมีสุขภาพแข็งแรง ปราศจากโรคร้ายไข้เจ็บ และมีอายุยืนยาวอีกด้วย

3. การประกอบอาหารพื้นบ้านในสมัยก่อน มักจะมีการแก้ไขและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอเพื่อให้ได้ส่วนประสมที่เชื่อว่าดีที่สุด เหมาะสมที่สุดและมีประโยชน์ที่สุด การประกอบอาหารพื้นบ้านจึงเป็นเสมือนการทดลองหรือการลองผิดลองถูกโดยใช้ชีวิตของผู้บริโภคเป็นเดิมพัน ด้วยเหตุนี้การประกอบอาหารพื้นบ้านจึงไม่มีการถ่ายทอดเป็นลายลักษณ์อักษรหรือจดบันทึกอย่างเป็นทางการแต่ประการใด จึงอาจกล่าวได้ว่าอาหารพื้นบ้านเป็นวิทยาการที่หาศึกษาได้ยาก ซึ่งนับวันจะสูญสิ้นไป ทั้งนี้เพราะในขณะที่ชนรุ่นเก่ากำลังจะหมดไปชนรุ่นใหม่ก็มีใจสนใจหรือสืบทอดวิทยาการแขนงนี้ไว้ นอกจากนั้นความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและวิทยาการต่าง ๆ ตลอดจนการได้รับอิทธิพลทางด้านอาหารจากประเทศในซีกโลกตะวันตกได้ทำให้วิทยาการทางด้านอาหารเจริญขึ้นเป็นอย่างมาก ซึ่งสามารถทำให้ผู้บริโภคประหยัดเวลาและสะดวกสบายในการประกอบอาหารยิ่งขึ้น แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่าจากการที่วิทยาการทางด้านอาหารเจริญก้าวหน้าขึ้นนี้ อัตราการเกิดโรคร้ายไข้เจ็บต่าง ๆ และอัตราการตายก็มีเพิ่มขึ้นตามไปด้วย

อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับอาหาร หรืออาหารพื้นบ้านนี้จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษากับกลุ่มชนที่มีความยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของกลุ่มชน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องมากที่สุด "โซ่ง" หรือ "ไทยทรงดำ" เป็นชนกลุ่มน้อยที่มีเป็นจำนวนมากในประเทศไทย ซึ่งได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยตั้งแต่สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี โดยครั้งแรกอพยพมาตั้งถิ่นฐานที่ตำบลหนองปรัง อำเภอบางบาล จังหวัดเพชรบุรี ต่อมาได้มีการโยกย้ายไปตามจังหวัดต่าง ๆ และโซ่งจำนวนหนึ่งได้มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก เป็นเวลากว่า 50 ปีแล้ว แต่ชนกลุ่มนี้ก็ยังคงยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม

อันคิยามของกลุ่มชนอยู่ ด้วยเหตุที่ว่าชนกลุ่มนี้มีความเชื่อว่สิ่งต่าง ๆ ในโลกอยู่ภายใต้ อำนาจของผีและสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง "แดน" (เทพเจ้าสูงสุด ของโชน) และผีบรรพบุรุษนี้ โชนมีความยำเกรงอยู่มาก หากเกิดเหตุอาเพศขึ้นใน หมู่บ้านใดหรือโชนคนใดเกิดการเจ็บป่วยขึ้นโดยไม่ทราบสาเหตุ ก็เชื่อว่าเป็นการกระทำ ของแดนหรือผีบรรพบุรุษ อันเนื่องมาจากเกิดความไม่พอใจในสิ่งที่ เป็นอยู่ หรืออาจมีการ นึกขบธรรมเนียมประเพณีเกิดขึ้น ด้วยความเกรงกลัวในเหตุการณ์ต่าง ๆ อันจะนำมา ซึ่งความเดือดร้อน และความตองการจะเอาใจแดนและผีบรรพบุรุษนี้เองจึงทำให้โชน ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในกรอบของขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมอย่างเคร่งครัด ซึ่งจะ เห็นได้จากในแต่ละปีโชนจะประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ อันเป็นการแสดงการเคารพบูชา สิ่งที่มีอำนาจนอกเหนือธรรมชาติทั้งสิ้น ดังเช่น

เดือนอ้าย	มีการ เลี้ยงผีนาถอนการ เกี่ยวข้าว
เดือนยี่	มีการ ไหว้ลานนวดข้าว
เดือนสาม	มีการ ทำบุญข้าวจี เพื่อเลี้ยงผีเรือน
เดือนหก - เดือนแปด	มีพิธี เสนเฮื่อน คือการ เชนไหว้บรรพบุรุษที่ ลวงดับไปแล้ว
	ฯลฯ

ประเพณีเหล่านี้โชนที่อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก ยังคงรักษาและยึดเป็นแนวทาง ในการประพฤตินิยมที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

ด้วยเหตุดังกล่าว จึงทำให้ผู้วิจัยเลือกทำการศึกษาค้นคว้าหาอาหารพื้นบ้าน จากโชนหรือไทยทรงดำที่อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งปัจจุบันลักษณะหมู่บ้านของ โชนที่อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก ยังอยู่ในลักษณะที่ห่างไกลจากความเจริญ ไม่ว่า จะเป็นความเจริญทางด้านสาธารณูปโภคหรือการคมนาคม อารยธรรมต่าง ๆ ของ ชาวเมืองจึงไม่สู้จะปรากฏในกลุ่มโชนอย่างเด่นชัด แต่ในอนาคตมีแนวโน้มว่าจะมีการ สร้างถนนผ่านหมู่บ้านของโชน ซึ่งจะทำการติดต่อสื่อสารระหว่างคนในท้องถิ่นที่ห่างไกล

มีความสะดวกและรวดเร็วยิ่งขึ้น จึงเชื่อได้ว่าการถ่ายทอดและการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มจะเกิดขึ้นอย่างแน่นอน อาหารพื้นบ้านอันเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวไทยมาตั้งแต่เดิมนั้น ก็อาจจะเปลี่ยนแปลงหรือเสื่อมสูญไป ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่าเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำการศึกษาค้นคว้าอาหารพื้นบ้านจากโรงที่อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งยังคงมีลักษณะทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มชนปรากฏอยู่ โดยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าผลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ นอกจากจะเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้านสาขานี้ไว้ เพื่อให้เยาวชนรุ่นหลังได้มีความภาคภูมิใจในความสามารถตลอดจนวัฒนธรรมของบรรพบุรุษแล้ว ยังเป็นการเพิ่มพูนความรู้ในวัฒนธรรมพื้นบ้านสาขานี้ด้วย

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ มีดังต่อไปนี้

1. ศึกษาวิธีการประกอบอาหาร การถนอมอาหารพื้นบ้านของไทยทรงดำ
2. วิเคราะห์อาหารพื้นบ้านไทยทรงดำจากโครงสร้างและปริบทตามแนวหน้าที่นิยมและสังคมวิทยา

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ มีดังต่อไปนี้

1. บันทึกและรวบรวมอาหารพื้นบ้านซึ่งเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านประเภทอนุชนปราชูที่หาศึกษาได้ยากไว้เป็นลายลักษณ์อักษร
2. เป็นผลการวิจัยพื้นฐานอันอาจนำไปประกอบการทำแผนที่วัฒนธรรม
3. เสริมสร้างและพัฒนาทัศนคติชนในสาขาอาหารพื้นบ้าน อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิชาคตินิยม และวิชาที่เกี่ยวข้อง
4. เป็นแนวทางหนึ่งเพื่อประกอบการตัดสินใจอนุรักษ์ ส่งเสริมและเผยแพร่อาหารพื้นบ้านไทยทรงดำ
5. เป็นแนวทางประกอบการพิจารณาการพัฒนาชนบทในด้านปรับปรุงคุณภาพของชีวิตในส่วนที่เกี่ยวกับอาหาร

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ มีดังต่อไปนี้

1. แหล่งข้อมูลในการศึกษาค้นคว้า เป็นเขตพื้นที่ที่มีโรงอาศัยอยู่ประมาณ 250 หลังคาเรือน และยังคงยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมของกลุ่มชนอยู่ ซึ่งได้แก่

1.1 บ้านบึงคัก	ตำบลบางระกำ
1.2 บ้านหนองเขาควาย	ตำบลบางระกำ
1.3 บ้านคุดยาง	ตำบลบางระกำ
1.4 บ้านทุ่งอายุโ	ตำบลนิคมพัฒนา
1.5 บ้านคลองน้ำเย็น	ตำบลนิคมพัฒนา
1.6 บ้านนิคมพัฒนา	ตำบลนิคมพัฒนา
1.7 บ้านเสวยซุง	ตำบลบึงกอก
1.8 บ้านหนองแพงพวย	ตำบลชุมแสงสงคราม
1.9 บ้านคุดขวาง	ตำบลชุมแสงสงคราม
1.10 บ้านคุดม่วง	ตำบลชุมแสงสงคราม

แหล่งข้อมูลดังกล่าวอยู่ในอำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก

2. วิทยากรที่ให้ข้อมูลในครั้งนี้ เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการประกอบอาหารพื้นบ้านไทยทรงดำ และมีภูมิลำเนาหรือเคยมีภูมิลำเนาอยู่ที่อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก

3. ข้อมูลที่นำมาศึกษาค้นคว้า แบ่งออกเป็น

- 3.1 ข้อมูลปฐมภูมิ เป็นข้อมูลที่ไ้จากการสัมภาษณ์วิทยากรและชาวบ้าน
- 3.2 ข้อมูลทุติยภูมิ เป็นข้อมูลที่ไ้จากเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่

เกี่ยวข้องกับ การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้

4. การศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้ เป็นการศึกษาในเชิงคติชนวิทยา มิได้มุ่งศึกษา ลักษณะของอาหารควยวิธีการทางโภชนศาสตร์

5. การศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้ ได้เก็บรวบรวมข้อมูลเป็นระยะ ๆ โดยเริ่มตั้งแต่วันที่ 10 สิงหาคม 2528 ถึง วันที่ 31 มกราคม 2529

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. อาหารพื้นบ้านที่นำมาศึกษาในครั้งนี้ เป็นอาหารที่เด่น ๆ และบริโภคเฉพาะในกลุ่มชนที่ชนเท่านั้น หากอาหารประเภทใดเหมือนกับอาหารของชนกลุ่มอื่น เช่น แกงจืดผักกาด ผักผักบุ้ง ฯลฯ ก็จะไม่นำมาศึกษา
2. การถ่ายทอดข้อมูลจากแถบบันทึกเสียงเป็นลายลักษณ์อักษร จะใช้อักษรวิธีภาษาไทยแบบคำต่อคำ โดยเขียนเทียบเสียงให้ใกล้เคียงกับเสียงจริงของวิทยากรมากที่สุด ซึ่งคำบางคำในภาษาไทยเมื่อถ่ายทอดออกมาแล้ว อาจมีเสียงไม่ตรงกับภาษาไทยกลาง ก็จะใช้วิธีเขียนเสียงที่ใกล้เคียง เช่น คำว่า ผักเงาะ (ตะไคร้) มีเสียงวรรณยุกต์โท ประสมกับเสียงวรรณยุกต์ตรี และมี ว เป็นตัวสะกด ก็เขียนว่า ผักเงาะ เป็นต้น
3. เนื้อหาของข้อมูลที่ถ่ายทอดจากแถบบันทึกเสียงเป็นลายลักษณ์อักษร จะคงไว้ตามที่วิทยากรให้ข้อมูลทุกประการ ไม่มีการปรุงแต่งข้อมูลให้ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ไทยแต่อย่างใด
4. วิทยากรตลอดจนชาวไทซึ่งที่อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก ส่วนมากพูดภาษาไทยกลาง อันเนื่องมาจากการผสมผสานทางวัฒนธรรม (Acculturation) แต่ถึงกระนั้นการเรียกชื่อบางสิ่งบางอย่างยังคงเป็นภาษาเดิม(ภาษาไท)อยู่ คำใดที่เป็นภาษาไทจะมีคำอธิบายศัพท์ไว้ไว้วิธีทำอาหารแต่ละประเภท หากคำศัพท์ใดได้อธิบายไว้แล้วจะไม่อธิบายซ้ำอีกในตอนต่อไป

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

1. การวิเคราะห์ หมายถึง
  - 1.1 การพิจารณาแยกแยะส่วนประกอบย่อยของอาหารแต่ละประเภท จากนั้นเป็นการพิจารณาถึงส่วนประกอบย่อยของอาหารแต่ละประเภทว่า ส่วนประกอบย่อยนั้นมีอิทธิพลและหน้าที่ต่อชาวไทซึ่งเป็นผู้บริโภคอย่างไร

1.2 การพิจารณาความสำคัญของอาหารแต่ละประเภทว่ามีอิทธิพลและหน้าที่ต่อสังคมชาวโชนังโดยส่วนรวมอย่างไร

2. อาหารพื้นบ้าน หมายถึง อาหารที่บรรพบุรุษชาวโชนังได้บริโภค และลูกหลานซึ่งเป็นทายาทชาวโชนังยึดถือเป็นอาหารเพื่อการบริโภคสืบต่อมา ไม่ว่าในปัจจุบันจะบริโภคหรือไม่ก็ตาม

3. หน้าที่นิยมและสังคมวิทยา หมายถึง แนวการวิเคราะห์อาหารพื้นบ้านโดยพิจารณาอาหารพื้นบ้านโดยส่วนรวมก่อนว่า อาหารแต่ละประเภทมีอิทธิพลและมีหน้าที่ต่อสังคมโดยส่วนรวมอย่างไร ต่อจากนั้นเป็นการวิเคราะห์ส่วนประสมของอาหารพื้นบ้านแต่ละประเภทว่ามีส่วนประสมอะไร และส่วนประสมเหล่านั้นมีอิทธิพลและมีหน้าที่ต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวโชนังอย่างไรบ้าง

4. โชนัง หรือ ไทยทรงดำ หมายถึง ชนกลุ่มน้อยกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นชนชาติไทยสาขาไทยทรงดำ ที่อาศัยอยู่ในอำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก